

УДК 336.225

Рядська В.В., к.е.н., доцент

Київський національний економічний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ АУДИТОРСЬКОГО РИЗИКУ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АУДИТОРА

У статті досліджено сфери відповідальності суб'єктів аудиторської діяльності, які включають в себе професійну та іншу відповідальність. Розкрито зміст професійної відповідальності та визначено взаємозв'язок між професійною відповідальністю та аудиторським ризиком. Доведено доцільність обмеження професійної відповідальності аудитора в межах застосовуваного рівня суттєвості та оцінених ризиків суттєвого викривлення, які визначається при виконанні завдання.

Ключові слова: аудит, аудиторський ризик, відповідальність аудитора.

Ryadska V.

RESEARCH ON AUDIT RISK IN THE SYSTEM OF THE AUDITOR'S PROFESSIONAL RESPONSIBILITY

The article is focused on the research of the responsibility of auditing entities that includes professional and other types of responsibility. It was assessed the content of professional responsibility and determined correlation between professional responsibility and audit risk. The reasonability of limitation of professional responsibility in the frames of applied level of materiality and evaluated risks of material misstatement that are defined during performance of the audit was proved.

Key words: audit, audit risk, auditor's responsibility.

Рядская В.В.

ИССЛЕДОВАНИЕ АУДИТОРСКОГО РИСКА В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ АУДИТОРА

В статье исследовано сфери ответственности субъектов аудиторской деятельности, которые включают в себя профессиональную и прочую ответственность. Раскрыто содержание профессиональной ответственности и определена взаимосвязь между профессиональной ответственностью и аудиторским риском. Доказана целесообразность ограничения профессиональной ответственности аудитора в рамках применяемого уровня существенности и оцененных рисков существенного искажения, которые определяются при выполнении задания.

Ключевые слова: аудит, аудиторский риск, ответственность аудитора.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Суспільна місія

аудиторської діяльності полягає перш за все у забезпеченні надійності економічної інформації, яка слугує основою для прийняття управлінських рішень. В системі тристоронніх відносин (користувач-відповідальна сторона – незалежний аудитор) аудитор підвищує ступінь довіри користувачів фінансової інформації, яка підготовлена відповідальною стороною, шляхом надання відповідного рівня впевненості щодо достовірності такої інформації.

Результат прийняття будь-яких управлінських рішень завжди має певний грошовий вимір, який визначається у зростанні доходів і прибутку (позитивний результат), або зростанні витрат та збитків (негативний результат). Неefективні (невідповідні) управлінські рішення можуть бути наслідком помилки, яка виникає безпосередньо у системі прийняття таких рішень, або наслідком неякісної інформації, яка була використана в процесі прийняття такого рішення. Отже, аудитор, як суб'єкт, що виконує функції забезпечення надійності економічної інформації, може нести відповідальність за фінансові втрати користувачів.

Така відповідальність об'єктивно обумовлена особливостями здійснення аудиторської діяльності, яка характеризується такими категоріями як аудиторський ризик та суттєвість.

Таким чином, питання дослідження причинно-наслідкових взаємозв'язків між аудиторським ризиком та відповідальністю аудитора за результати наданих професійних послуг є актуальними не тільки з позицій їх теоретичного розгляду, але й практичного застосування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Результати досліджень проблем відповідальності аудиторів містять праці як вітчизняних так і зарубіжних науковців. Зокрема у працях таких зарубіжних вчених як А.Аренс, Р.А.Алборов, Дж.К.Лоббек, Я.В.Соколов, М.С.Дудек, С.М.Бичкова та інших досліджено та систематизовано правові засади у різних юрисдикціях, що визначають відповідальність суб'єктів аудиторської діяльності. Серед вітчизняних вчених і науковців проблеми відповідальності розглядалися у працях Ф.Ф.Бутинця, Н.І.Дорош, О. Ю.Редька, О. А.Петрик, В.П.Бондаря та інших.

Треба зазначити, що майже всі науковці, які досліджували питання відповідальності аудиторів, також розглядали поряд із цим проблеми теорії аудиторського ризику та суттєвості. Разом з тим, взаємозв'язок між відповідальністю та професійним (аудиторським) ризиком, як правило, розглядається через дослідження інституту страхування, як компенсаторного інструменту можливих фінансових втрат. Наприклад, В.П.Бондар зазначає, що «аудиторський ризик можна розглядати як

відповідальність за помилкове судження, за втрату незалежності, за технічну помилку, за неадекватно обрану методикау перевірки» [1, с. 347].

Проте в існуючих сучасних дослідженнях відсутнє дослідження аудиторського ризику як об'єктивної передумови відповідальності аудиторів.

Цілі статті. Метою цієї статті є теоретичне дослідження взаємозв'язку між аудиторським ризиком та відповідальністю аудитора за результати наданих професійних послуг.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розгляд питань, пов'язаних із відповідальність необхідно проводити із двох позицій, які визначаються тим, що в загальному розумінні відповідальність як така має сторони: етичну та юридичну.

За етичним визначенням відповідальність – це визначеність, надійність, чесність; це усвідомлення і готовність визнати себе причиною своїх вчинків; це готовність діяти раціонально для блага людей. Тобто відповідальність, як етична категорія, швидше, включає в себе особисту підзвітність, і здатність діяти в рамках етичних норм на благо себе й оточуючих.

Відповідальність як юридична категорія пов'язується із обов'язком особи зазнати негативних наслідків за вчинки, які не відповідають встановленим соціальним нормам суспільства.

Взаємозв'язок між етичною та юридичною складовою відповідальності проявляється через те, що юридична відповідальність включає в себе перспективну (позитивну) і ретроспективну (негативну).

Позитивна юридична відповідальність характеризується як сумлінне виконання своїх обов'язків перед суспільством, державою, колективом людей та окремою особою. Перспективна відповідальність в цьому контексті є формою реалізацією дотримання певних етичних норм, які об'єктивно існують або формалізовані, наприклад, в «Кодексі етики професійних бухгалтерів».

Ретроспективна юридична відповідальність виникає в результаті специфічних правовідносин між державою і правопорушником внаслідок застосування державно-правового примусу, що характеризуються засудженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку перетерпіти позбавлення і несприятливі наслідки особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення. Негативна відповідальність завжди передбачає застосування різних видів санкцій до суб'єкта, що скоїв те чи інше правопорушення. В цьому контексті можуть виникати різні види

ретроспективної юридичної відповідальності такі, наприклад, як адміністративна, дисциплінарна, кримінальна, матеріальна та інші види відповідальності [2].

Загальне розуміння змісту категорії відповідальності дозволяє сформулювати підґрунтя для дослідження особливостей її формування в аудиторській діяльності, як специфічній сфері господарської діяльності.

Аналіз змісту останніх досліджень питань відповідальності суб'єктів аудиторської діяльності дозволяє констатувати факт того, що різні автори мають власні підходи до розкриття видів відповідальності аудиторів. Разом з тим, відсутні обґрунтовані системи можна говорити про відсутність обґрунтованого розгляду цього питання.

В.П. Бондар розглядає юридичну відповідальність аудиторів лише як наслідок їх професійної відповідальності, в якій виділяє три сфери: відповідальність перед професійними організаціями (професійна дисциплінарна відповідальність); юридична відповідальність перед державою (кримінальна та адміністративна відповідальність); юридична відповідальність перед третіми особами (цивільна відповідальність) [1, с. 335]. Результат дослідження тільки називає сфери професійної відповідальності, проте не розкриває зміст її природи.

Теорія цього питання отримала розвиток в монографії О.Ю.Редька «Аудит в Україні. Морфологія», в якому визначено чотири сфери відповідальності практикуючих аудиторів. До таких сфер було віднесено: відповідальність перед третіми особами, які постраждали від результатів професійних послуг, наданих замовнику та користувачу; відповідальність перед професійною спільнотою в особі Аудиторської палати України за якість аудиторських послуг; відповідальність перед законом як громадянин, як суб'єкт підприємництва, як платник податку; відповідальність перед замовником та користувачем результатами професійних послуг за їх легітимність та якість [3, с. 281]. Таким чином була розширена предметна сфера дослідження і відповідальність суб'єктів аудиторської діяльності розглядається не тільки як професійна, але й відповідальність як суб'єкта підприємницької діяльності.

Нами поділяється точка зору О.Ю. Редька, але вважаємо за доцільне зробити більш чіткий розподіл сфери відповідальності суб'єктів аудиторської діяльності на такі:

- професійну відповідальність,
- іншу відповідальність, яка виходить за межі професійної відповідальності.

Під професійною відповідальністю слід розуміти юридичну відповідальність за неналежне надання аудиторських послуг внаслідок

порушення норм Закону України «Про аудиторську діяльність», «Кодексу етики професійних бухгалтерів», «Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг», а також вимог нормативних актів, прийнятих Аудиторською палатою України.

Інша відповідальність, яка виходить за межі професійної відповідальності, є наслідком порушень суб'єктом аудиторської діяльності, наприклад, норм податкового, трудового законодавства, норм цивільного кодексу, тощо.

Такий розподіл сфери відповідальності суб'єктів аудиторської діяльності пояснюється тим, що перший вид (професійна відповідальність) на відміну від другого виду, передумовлений природою аудиторських послуг, які, як відомо характеризуються такими поняття як аудиторський ризик та суттєвість. Априорі можна констатувати те, що за умови абсолютного дотримання, наприклад, норм цивільного або податкового законодавства ніколи не виникне відповідальність другого виду. В даному випадку юридична відповідальність може знаходитись тільки на рівні позитивної (перспективної) відповідальності. Поряд з цим, абсолютне дотримання вимог «Кодексу етики професійних бухгалтерів» чи стандартів аудиту не гарантує того, що може виникнути ризик професійної відповідальності. Тобто позитивна відповідальність в будь-якому випадку може перейти на рівень ретроспективної (негативної) відповідальності.

Статтями 21 та 22 Закону України «Про аудиторську діяльність» визначається цивільно-правова та інша відповідальність аудиторів та аудиторських фірм. Так, за неналежне виконання своїх зобов'язань аудитор (аудиторська фірма) несе майнову відповідальність, розмір якої не може перевищувати фактично завданих замовнику збитків з їх вини. Крім того, до аудитора (аудиторської фірми) можуть бути застосовані Аудиторською палатою України стягнення у вигляді попередження, зупинення чинності сертифіката на строк до одного року або анулювання сертифіката, виключення з Реєстру [4].

Таким чином, професійна відповідальність може мати наслідком і майнову відповідальність суб'єктів аудиторської діяльності. Важливим в цьому контексті є розмежування професійної відповідальності, яка може виникати, як зазначалось вище, як в результаті неналежного виконання професійних обов'язків, так і за умови повного дотримання професійних стандартів аудиту.

Ризик виникнення професійної відповідальності за умови дотримання професійних стандартів аудиту як аудиторський ризик.

Концептуальною основою МСА визначено, що аудитор не надає користувачеві абсолютну впевненість про те, що фінансові звіти не містять суттєвих помилок, а лише достатню чи обмежену. Абсолютна впевненість недосяжна внаслідок дії таких чинників:

- завжди існують обмеження, які властиві будь-якій системі внутрішнього контролю, що формує підґрунтя для існування суттєвих викривлень у фінансових звітах внаслідок помилок чи шахрайства ще до початку аудиторської перевірки,

- під час проведення процедур перевірки, як правило використовується не суцільний, а вибірковий підхід, що не гарантує виявлення аудитором всіх можливих суттєвих помилок,

- отримані аудитором докази за своїм характером є скоріше переконливими, ніж остаточними.

Таким чином, мова йде про те, що завжди буде існувати вірогідність того, що внаслідок виконання процедур аудиторської перевірки суттєві помилки, які не були попереджені системою внутрішнього контролю залишаться не виявленими. Ці обставини розкривають об'єктивну природу професійного ризику аудиторської діяльності.

Міжнародними стандартами аудиту аудиторський ризик визначається як ризик того, що аудитор висловить невідповідну аудиторську думку в разі, якщо фінансова звітність суттєво викривлена. Аудиторський ризик є функцією ризиків суттєвого викривлення та ризику невиявлення [5, с. 12].

Отже, загальна модель аудиторського ризику (АР), може бути представлена таким чином:

$$AP = PCV \times PH. \quad (1)$$

Ліва та права частини цього рівняння розкривають зміст взаємозв'язку між професійним ризиком суб'єкта аудиторської діяльності в цілому та ризиком при виконанні конкретного завдання.

Загальний аудиторський ризик (АР) характеризує рівень якості послуг суб'єкта аудиторської діяльності. Практика організації роботи аудиторських фірм базується на тому, що закладається певний рівень значення аудиторського ризику. Традиційно його значення може знаходитись в межах 2–5%. Якщо для своєї професійної діяльності аудитор приймає значення аудиторського ризику на рівні 3%, то це означає, що 3 висновки зі 100 зроблених будуть містити невідповідну аудиторську думку стосовно фінансових звітів, які містять суттєві викривлення.

Таким чином, *загальна оцінка аудиторського ризику (АР) формує основу для забезпечення якості роботи аудитора (аудиторської фірми)*. Кожний практикуючий аудитор повинен прагнути в своїй роботі досягнення такої якості, яка б могла забезпечити мінімальний рівень аудиторського ризику. Той факт, що аудитор не може надавати абсолютний рівень впевненості, свідчить, що аудиторський ризик ніколи не може дорівнювати нулю [6, с. 70].

Для того, щоб дотримуватись встановленого рівня аудиторського ризику при виконанні конкретної аудиторської перевірки необхідно проаналізувати, які фактори можуть впливати на його розмір. З цією метою досліджуються складові аудиторського ризику (права частина рівняння), виходячи з того, що:

- по-перше, фінансова звітність, яка перевіряється може містити суттєві помилки;
- по-друге, аудитор під час проведення процедур перевірки не виявить ці суттєві помилки.

Таким чином, в правій частині загальної моделі аудиторського ризику передбачає виділення двох частин. Це – *ризик суттєвих викривлень (РСВ)* та *ризик невиявлення (РН)*.

Ризик суттєвих викривлень – це ризики суб'єкта господарювання, вони існують незалежно від аудиторської перевірки фінансових звітів. Аудитор не може впливати на їх рівень, бо вони сформовані та об'єктивно існують до початку виконання завдання. Від аудитора вимагається адекватно оцінити ризик суттєвих викривлень на рівні тверджень як основи для оцінки ризику невиявлення. При чому проведення оцінок складових аудиторського ризику пов'язується ще з одним критерієм – суттєвістю.

В цьому контексті вирішальне значення має питання застосування відповідних оцінок рівня суттєвості для конкретної аудиторської перевірки. Адже застосовувана концепція суттєвості ґрунтується на професійному судженні аудитора, який повинен дослідити спочатку інформаційні потреби визначених користувачів фінансової звітності та результатів аудиторської перевірки, а потім оцінити те, які сегменти інформації фінансових звітів можуть бути визначальними для таких користувачів, і в якому діапазоні можуть допускатись неточності (викривлення) у поданні та розкритті цих суттєвих сегментів. З урахуванням того, що різні групи користувачів можуть мати різні інформаційні потреби, то й оцінка суттєвості може бути різною для однієї й тієї ж фінансової звітності. Недооцінений рівень суттєвості, навіть при відповідно оцінених ризиках суттєвих викривлень, може мати наслідком

заниження ризику невиявлення. Тому важливим аспектом є чітке визначення кола користувачів, на яких буде орієнтований кінцевий результат виконання завдання аудитором.

Ризик невиявлення, пов'язаний з характером, часом та обсягом аудиторських процедур, які визначає аудитор для зменшення аудиторського ризику до прийнятно низького рівня. *При даному рівні аудиторського ризику прийнятний рівень ризику невиявлення обернено пропорційний оцінці ризику суттєвого викривлення на рівні тверджень.* Чим більший ризик суттєвого викривлення існує на думку аудитора, тим менший ризик невиявлення можна прийняти. І навпаки, чим менший ризик суттєвого викривлення існує на думку аудитора, тим більший ризик невиявлення можна прийняти.

Таким чином, *кінцевою метою аналізу складових аудиторського ризику є визначення рівня ризику невиявлення.* Саме ризик невиявлення знаходиться в межах сфери, яка підлягає регулюванню процедурами аудита. Підтвердженням цього постулату є вимога МСА 315, яка передбачає обов'язковість перегляду оцінок ризиків протягом всього процесу виконання завдання [5, с. 276–328].

В ідеальному випадку загальний аудиторський ризик (АР) повинен залишатись незмінним, тобто виступати константою, яка підтримується через проведення адекватної оцінки ризику невиявлення. В протилежному випадку, наприклад, коли занижено оцінки суттєвості, або неналежно проведено процедури оцінки РСВ, ризик невиявлення для конкретної аудиторської перевірки може бути заниженим, що автоматично підвищує загальний аудиторський ризик (АР). Таким чином, проявляється зворотній зв'язок між якістю виконання конкретного завдання (відповідністю оцінки ризику невиявлення) та якістю надання аудиторських послуг в цілому (забезпечення встановленого рівня загального аудиторського ризику).

Висновки. В результаті проведеного теоретичного дослідження процесу аудиторської перевірки податку на прибуток визначено, що професійна відповідальність аудитора в межах загальної концепції аудиторського ризику повинна розглядатись тільки як позитивна (перспективна) відповідальність. А це означає, що умови домовленостей про виконання завдання, а також аудиторський звіт про результати його виконання, повинні містити попередні і відповідно фактично зроблені оцінки суттєвості та ризиків суттєвого викривлення. Це свого роду франшиза, через яку повинен відбуватись перерозподіл відповідальності між аудитором та стороною, яка готує фінансову інформацію для перевірки аудитором та користувачами цієї інформації. Такий підхід може

забезпечити неможливість трансформації перспективної відповідальності аудиторів у ретроспективну (негативну).

Недотримання вимог стандартів аудиту при проведенні процедур оцінки ризиків, або необґрунтовані підходи до визначення рівня суттєвості не може забезпечити відповідний рівень якості аудиторських послуг, і тому повинна виникати ретроспективна (негативна) юридична відповідальність суб'єкта аудиторської діяльності.

1. Бондар В.П. Концепція розвитку аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: Монографія / В.П.Бондар. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 456 с.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. Редько О. Ю. Аудит в Україні. Морфологія. Монографія / О.Ю. Редько. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство». 2008. – 493 с.
4. Про аудиторську діяльність : Закон України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3125-12>.
5. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2010 року. – Частина 1 / Пер. з англ.: Ольховікова О.Л., Селезньов О.В., Зеніна О.О., Гик О.В., Біндер С.Г. – К.: Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України, 2010. – 842 с.
6. Рядська В.В., Петраков Я.В. Аудит: Навч. посібни. / В.В.Рядська, Я.В.Петраков. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 413 с.